

Siyaset ve Yönetişim: Tarihsel Bir Bakış*

Ramazan Günlü**

Giriş

Günümüzün siyasal biçimlerini yakın tarihin kavramları ile ele almak anakronik bir durum yaratmaktadır. Tarih her zaman değişken bir özellik gösterir. Yeni durumlar tarihsel bir zemine yerleştirilmeden meşru bir kavramlaştırmanın olması zor görünmektedir. Weberci anlamda karizmatik otorite her zaman iyi bir toplum modeline, doğru bir temele oturtulmak istenen yorumlara dayanır. Tarih her zaman ideal olan bir geçmiş üzerinde yeniden şekillenir. Bir Sırp atasözü “kesin olarak sahip olduğumuz tek şey gelecektir, geçmiş her zaman değişir” der. Geçmiş yeni durumlara uyarlanarak yenilenmektedir ya da onu nitelendiren kalıplar yeni durumlar ile güncellenmektedir.

Tarihin incelenmesi onun bir amacı gerçekleştirmek için kullanılması anlamına gelmektedir. Marx, 18’inci Brumaire’de “İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar” derken kendi kalıplarımızın sınırlarını da göstermektedir. Bu nedenle, Wright Mills (1979: 37-38, 275-279), 1950’lerin Amerikan sosyal bilimini tarihselliği dışladığı için eleştirmektedir. Ona göre tarihsel ve toplumsal gerçeğe dayanmayan bir sosyal bilim olamaz. Mills sosyal bilim geleneğinde kökleşmiş üç siyasal idealin sosyal bilimin geleceği ile yakın bağlar kurduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan ilki, sosyal bilimin gerçeğe, hakikate ve olguya yöneliminin siyasal bir anlam ifade

* Meslektaşlarım Doç. Dr. Özlem Şahin Güngör ve Yrd. Doç. Dr. Cem Dişbudak’ın eleştirileri ve önerileri ile yazının son haline gelmesinde katkılarını anmak isterim.

** Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

etmesidir. Yani sosyal bilimci gerçeğe ilişkin politika yapmaktadır. İkincisi, insana ve topluma ilişkin konularda aklın rolünü içerir. Bu ikinci idealde birlikte düşünülebilecek üçüncü ideal insanın özgürlüğüdür. Tarih yapımında insan aklı belirli ve açık bir rol üstlenecekse, bu en başta bu sosyal bilimcilerin üstleneceği bir roldür. Tarihsel olarak bu rol, filozof-kral temasında temellendirilmiştir. Bu durum akla aşırı değer vermenin ifadesi olarak görülebilir. Bu tarz düşünce geçmişte soylu aristokrasiye dayanmış olsa da, günümüzde yeteneğe dayalı “aristokrasi” ile anılmaktadır. Bilgi temelli diğer tema, sosyal bilimcilerin “krala” danışmanlık yapmalarıdır. Birey olarak sosyal bilimci modern toplumun rasyonelleştirilmiş bürokrasisinin parçası olmaktadır. Burada, sosyal bilimci birey olarak moral bağımsızlığını ve özgün düşüncesini yitirmektedir. Böylece, sosyal bilimciler hizmetlerini sundukları “efendileri”ne sadakati temsil etmektedirler. Oysaki sosyal bilimcilerin bağımsız kalması ve merak ettiği şeyi bağımsız olarak araştırması akla gereken değeri vermeleri için zorunludur. Böylece kendi üretimlerini sadece “krala” değil, kamuya da sunma imkanını bulabileceklerdir.

Modern’in tarihselliği dışlayan biçimde bir gerçeklik olarak sunulduğu gibi günümüzde de ‘küresel’ gerçeklik aynı biçimde bir model olarak sunulmaktadır. Öznelerin çoğulluğu ya da öznesiz bir postmodern süreç ölçüleri oluşturmaktadır. Foucault ve Derrida “tarafsız, tutkularından arındırılmış ve yalnızca doğruluğa adanmış” bir tarihsel bilincin olamayacağını gösterirken, postmodernin modern ile ilişki içinde anlamlı olabileceğine işaret etmektedir (Hopkins ve Wallerstein, 2000: 257). Modern vazgeçilmez bir kavram olarak kendini dayatmaktadır zira postmodern kendisini başka türlü tanımlayamamaktadır.

Siyaset ve yönetim kavramları günümüz toplumlarının yeni bir boyutunda yeniden ilişkilenebilmektedir. Bu boyut modernleşmenin sonu ve devletlerarası yeni bir temas noktası olarak ele alınabilir. Artık bir hedef olarak politika ve yönetim gelenekselden moderne geçiş süreci değil, kavram ve pratiklerin gerçekleşme alanı olarak metropol dışı uygulamalardır. Bağımsız siyasal öznelerin kaybolması, özneler çoğulluğu içinde ilişkilerin yeniden kurgulanması, bu ilişkinin dinamiğini oluşturmaktadır. Tarihsel bir kavramlaştırma günümüzün dinamiklerini ortaya çıkarma ve alternatif arayışı için zemin oluşturma işlevi görebildiği oranda alternatif siyasetin imkanlarını ortaya koyabilecektir.

Yazı, siyaset ve yönetim olgusunun siyaset ve yönetimin tarihsel değişimin farklı temas noktalarında girdiği etkileşimi çerçevesinde değerlendirilmesinin önemini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede “siyaset ve yönetim olgusunun tarihselliği” başlığı altında siyaset ve yönetim ayrımının niteliklerini ele almaktadır. Siyaset ve yönetim ilişkisinin ekonomi-politik çerçevesinde birleştiği

temas noktası olarak modern devletin gelişimi çerçevesinde ele alınmaktadır. İkinci olarak “siyaset, kamu yönetimi ve kapitalizm” çerçevesinde kapitalist ilişkinin siyaset yönetim ilişkisini değiştiren nitelikleri ortaya konulmaktadır. “Yönetim sorunsalının değişimi” başlığı altında siyaset ve yönetim ilişkisinin yirminci yüzyıl içinde değişimine neden yeni temas noktaları olarak üretim süreci, siyaset ve sosyal devlet olguları arasındaki etkileşim üzerinde durulmaktadır. “Siyaset, yönetim ve ekonomi etkileşimi” başlığı altında dünya sistemi içinde küresel kurumların yükselişi ile neoliberalizmin etkisi altında iktisadi sürecin mantığının yönetim sorununa uyarlanması süreci incelenmektedir. “Siyaset ve yönetişim: siyasetin metalaşması” başlığı altında küresel alanda belirginleşen kurum ve pratikler ile yönetişim kavramı arasındaki ilişki ve bu çerçevede siyasetin işlevsizleşmesinin kaynakları ele alınmaktadır. “Sonuç: kurumlaşma, demokrasi ve partisiz siyaset” başlığı altında küresel alandan sermaye etkisinin öne çıkardığı kurum ve kavramların siyaset, demokrasi ve yönetim ilişkisi ve bu çerçevede “gerçek durumlara” yönelen partisiz siyasetin nitelikleri üzerinde durulmaktadır.

Siyaset ve Yönetim Olgusunun Tarihselliği

Yönetim sanatı kutsal metinlerde çoban ve sürü ilişkisine dayandırılmıştır. Bu pastoral temayı genişletip geliştirenler İbranilerdi. Çoban imgesinin yönetici bir konum olarak tanımlanması sürünün tehlikelerden korunmasında çobana özel bir rol vermeyi içerir. İbranilerde monarşinin kurucusu olarak bilinen Davut, çoban olarak gönderme yapılan tek kişidir, Tanrı Davut’a sürü toplama görevi vermiştir.

Pastoral temanın Hıristiyan kültürüne geçişinde İbranilerin etkisi olmakla birlikte daha çok eski Yunan düşüncesinden de kaynaklandığı söylenebilir. İktidarın çoban imgesinde temsil edildiği dört noktaya işaret edilebilir. Birincisi; çoban, bir toprak parçasından ziyade bir sürü üzerinde iktidar kullanır. Yunanlılarda ise Tanrılar toprağın sahibiydi. Oysa çoban ile tanrı arasındaki ilişki bundan farklıdır. Tanrı burada sürüsüne bir toprak bahşeder ya da vaat eder. İkinci nokta; çoban sürüsünü bir araya toplar, onlara yol gösterir ve rehberlik eder. Yunan düşüncesinde siyasi önderin çatışmaları ortadan kaldıracığı ve bir birlik sağlayacağı fikri üzerinde durulur. Oysa çobanın bir araya topladığı dağınık durumdaki bireylerdir. Üçüncü nokta; çobanın sürünün selametini sağlama rolüdür. Yunanlılar ise, siteyi ilahi varlığın kurtarmadığını düşünüyorlardı. Çobanın rolü yalnızca bir tehlike anında değil, sürekli ve hedefe yönelmiş bir niteliktedir. Yani çoban sürüden bir tek koyun bile kaybolursa onu bulmakla yükümlüdür. Dördüncü nokta ise; iktidar kullanımının “görev” fikrinde bir kendini adama biçimi vardır. Çobanın attığı her adım sürünün iyiliğini gözetken sürekli bir kaygıyla atılır. Herkes uyuduğu zaman

çoban onların başında bekler. Yunan düşüncesinde ise, önder herkesin çıkarına olan kararlar almak zorundadır (Foucault, 2000a: 29–31).

Eski Yunan yönetim fikri ile İbrani metinlerindeki çoban tanrı fikrinin iki ayrı noktaya işaret ettiği görülebilir. Yunanlılar, tebaanın toprakla ilişkisini tanrısal mülkiyet ilişkisine, toprak ile tanrı arasında bağa dayandırırken, İbraniler, tebaayla kurulmuş ilişkiyi ve vaat edilmiş toprak, yani tanrı ile sürü arasındaki ilişkiyi esas alır. Yunanlılara dayanan birinci alan “Eşyanın Yönetimi” olarak tanımlanan literatürde, diğeri de “Tebaanın Yönetimi” olarak tanımlanan literatürde belirgin bir farklılığa yol açmıştır.

Yönetim düşüncesinin içinde belli dönemlerde ağırlık kazanan eğilimlerin karşılaşılan sorunlardan etkilendiği söylenebilir. Eşyanın yönetimi üzerine odaklanan düşüncenin öne çıkışı, tarihsel biçiminden farklılık kazanması bu değişim sonucuyla ilgili olmuştur. Geleneksel olarak yönetim fikri, üç düzeyde ele alınmıştır. Birinci düzey; siyasal topluluğun ve siyasal alanın yönetimidir. Bu alan, siyasi önderliği öne çıkarmaktadır. İkinci olarak; ailenin yönetimidir; aile içindeki rolleri ve görevlerin aile reisi aracılığıyla yönetilmesidir. Üçüncü düzey ise; bireyin kendinin yönetimidir. Kendinin yönetimi, insanın kendini bilmesi ve yönetilmeye hazır hale gelmesi olarak yorumlanabilir.

Devleti yönetme siyasetle, aileyi yönetme ekonomiyle, kendini yönetme ahlakla tanımlanmıştır. Bu üç ayrı düzey içinde eşyanın yönetimi, ailenin yönetiminin genelleşmesi sürecinde ortaya çıkmıştır denebilir. Ekonomi sözcüğü Eski Yunan dilinde Hane Yönetimi anlamına gelmektedir. Ekonominin siyasi yönetimin dayandığı bir temel haline gelişi siyasi yönetim faaliyetlerinin iktisadi faaliyetleri zorunlu olarak genelleştirmesi ile olmuştur. Eşyanın yönetimini tanımlayan anlayışa göre yönetim, “şeylerin” en uygun bir biçimde amaca uygun hale getirilmesi sürecidir. Buna göre yönetim sanatı “eşyanın doğru düzenlenişi” faaliyeti olarak alınabilir (Foucault, 2000b: 272–273).

Eski Yunan düşüncesinde yerleşik olan üç yönetim düzeyi orta çağ feodalitesinin çözülmesi ile değişmiştir. Ahlak, ekonomi ve devlet yönetimi çerçevesinde birbirinden ayrılmış yönetim fikri siyasi birimin genişlemesiyle işlevsiz kalmıştır. Bu durum özellikle Machiavelli’nin hükümler hakkını ileri süren Prens ve tebaası arasındaki dışsallık ilişkisini ele alan tartışmasında somutlaşmıştır. Bu analiz biçimi çoban-sürü ilişkisini yeniden canlandırmıştır (Foucault, 2000b: 268).

Machiavelli, kendinin yönetimi olarak tanımlanan ve ahlakı içeren alana bir dizi yönetim tekniğinin girmesine neden olmuştur. Buna göre Prens ve hâkim

olduğu toprak arasındaki ilişki, miras ya da fetih yoluyla elde edilmiş olmasına bakılmaksızın sürekli bir tehdit altındadır. Bu durum Prens'in kendi topraklarını ve prensliğini korumak için güç ilişkilerini yönetim sanatını geliştirmesini gerektirmiştir (Foucault, 2000b: 269)

Prens ile tebaa arasındaki ilişkinin Prens lehine geliştirilmesi bireylerin üzerinde tahakküm sağlayacak tekniklerin geliştirilmesi bireyi birey yapma çerçevesinde ortaya çıkar. Bu teknoloji, modern devletin kurumları olan ordu, kamu faaliyeti, bürokrasi ve benzeri kurumlar ile bunları yöneten insan tipini oluşturma sürecidir. Bu çerçevede birey devlet için önemli bir unsur haline gelmiştir. Yeni bir siyasal rasyonalite ve toplumsal varlık ile birey arasında yeni bir bütünleşme tarzından söz edilebilir. Bu bütünleşme sürecinde uygulanan teknikler polisi yeni bir aktör olarak ortaya çıkarmıştır (Foucault, 2000a: 114).

Devletin yönetimi, Eski Yunan'da ifadesini bulan üç yönetim düzeyini içine alacak biçimde genişlemesi, eşyanın yönetimi ile insanın yönetiminin birleştirilmesi anlamına geldi. Hükümlerliliğin amacı, yasalara itaati gerçekleştirmektir. Yönetim ise, yasaları insanlara dayatmak değil, "şeylerin" uygun bir amaç doğrultusunda doğru düzenlenmesini taktiklere başvurarak uygulamaktır. Böylece yönetim ve hükümlerlilik devletin yönetimi çerçevesinde modern devletin biçimi olarak bir araya getirildi. Buna göre iyi bir yönetici bilgelik ve özenle, yani "şeylerin" doğru bilgisine ulaşmak ve tebaanın sağlıklı bir vücut haline getirilmesi ile gerçekleşir. Bu olgu Foucault'nun bio-siyaset kavramı ile ifade ettiği modern devletin yaşatma siyasetinde somutlaşır.

Yönetim sanatının bu tarzda gelişmesi üç değişiklikle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Birinci olarak, yönetim sanatındaki gelişmelerin de katkısıyla 16'ncı yüzyıldan itibaren geniş topraklara sahip monarşilerin idari aygıtlarının gelişmesi yeni bir yönetimi ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak, yönetim pratiklerinin uzantısı anlamında iktidarın bütün faktörleri, boyutları ve unsurlarıyla uygulanmasına yardımcı olan bilgi biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. Üçüncü olarak, merkantilizm ve kameralizm sürecinin gelişimi yönetim sanatına modern bir içerik kazandırmıştır (Foucault, 2000b: 276-277).

Yönetim sanatındaki değişim iki kavramın siyasi yönetim alanına girmesi ile olmuştur: Ekonomi-politik ve nüfus yönetimi siyasi yönetimin parçası haline gelmiştir. Devletin yönetimi çerçevesinde öne çıkan bu iki sorun yönetim literatürünün nüfus ve ekonomi yönetimi olarak genelleştirilmesine yol açmıştır. Böylece yöneticileri ekonomi ve nüfus sorunu üzerine bilgilerle donatmak iyi yönetim ve hâkimiyet için zorunlu görülmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler, hükümlerlilik-disiplin-yönetim toplumunun birleşmesini ve yönetimin temel

mekanizmasını ve yönetimin bu üçlü çerçevede gelişmesini sağlamıştır. Bu yolla yönetim yalnızca yasal bir sorun olmaktan çıkmış, sürekli hale gelen yönetim taktikleri sorununa dönüşmüştür. Bu durum siyasi mücadele ve muhalefet için siyasal bir mekânın oluşumuna yol açmıştır (Foucault, 2000b: 278-282).

Bireylerin yönetimi sorunu 16. ve 17. yüzyıl modern devletin gelişimi çerçevesinde anlaşılabilir. 17. yüzyıl başında Mayerne, polisin yetkilerini dört meclis çerçevesinde tanımlamıştır. Birinci meclis, yaşamın olumlu, faal ve üretken yanlarını gözetecekti. Bu ise yeteneklerin ve mesleklerin sicil kaydı anlamına geliyordu. İkinci meclis, yaşamın olumsuz yanlarıyla ilgilenecekti. Yardıma muhtaç olan yoksullar, dullar, yetimler, yaşlılar için bağış ve mali destek sağlanacaktı. Üçüncü meclis, mallarda ve üreticilerin faaliyetlerinde uzmanlaşacak, pazarı ve ticareti denetleyecekti. Dördüncü meclis, toprağa ve mekâna, miras, bağış ve satış işlerine bakacaktı (Foucault, 2000a: 115-116).

Devlet yönetiminin nüfus sorunuyla ilişkili hale gelmesi devletin cinsel davranışlar, demografi, tüketim konularıyla ilgili bilgileri derlemesine; ölüm oranını düşürme, evliliğe özendirme, aşılama ve kampanyaları kurumlaştırmaya yönelmesinin bir gereği olmuştur. Bu politika devletin bireylerle tek tek ilgilenmesi anlamında disiplinlerin sorun alanları haline gelmiştir (Foucault, 2000b: 282). Yönetim sanatının üç düzeyi, modern devletin matrisinde birleşmiş, böylece yönetim faaliyetinin denetimi zaman içinde genişleyen siyasi alanın aktörlerine açılmış ve modern siyasetin oluşumuna zemin sağlamıştır.

Siyaset, Kamu Yönetimi ve Kapitalizm

Modern anlamda siyaset, rakip siyasal partilerin arasında seçmenlerin tercihleri çerçevesinde kurgulanan bir siyaset oyunu ve sahnesinde cereyan etti. Denilebilir ki, modern siyasetin uygulandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya sahnesinde yerini almıştır. Rakip siyasal partilerin nitelikleri ve rekabetin neyin üzerinde olacağı, modern siyasetin sahnesi olan demokrasi için, önemli bir sorundur. Bu rekabet, belli konularda geliştirilen önlemler bütünü olarak “siyasalar” ile bu siyasaların oluşturduğu rakip “siyasetler” arasında gerçekleşmektedir. Burada rekabet “bazen değerler, amaçlar, çıkarlar ve bazen de farklı felsefeler veya dünya görüşleri arasında” gerçekleşmektedir. Toplumsal alanın belli bir alanında gerçekleşen bu rekabet çelişkili yanlar yanında uzlaşabilir niteliklere de sahiptir. Farklı değer ve bakış açılarının ürünü olarak farklılaşan “siyaset bilinci”, siyasal kültür olarak ortaya çıkmaktadır (Oktay, 2003: 2). Farklı “siyaset bilinçleri”, sosyal sınıflar arasında çatışmaya dayanmakla birlikte, modern demokrasi, bu çatışmaları uzlaştıracak ve sürekliliğini sağlayacak ortak temeller üzerinde yükselmektedir (Lipset, 1986: 2-3).

Weber modern demokrasinin kapitalist endüstrileşmeyle bir arada bulanabileceğini söyleyerek, demokrasinin sosyal sınıfların gelişmesi ile ilişkisine işaret etmişti. Buna ek olarak, modern demokrasinin oluşumunda ve işleyişinde dinlerin ulus içindeki yeri, alt sınıfların ve özellikle işçilerin vatandaşlık haklarının evrenselleşmesi ve ulusal gelir dağılımı üzerine mücadelenin rolüne de işaret etmek gerekir (Lipset, 1986: 26, 65). Meşru bir otoriteye dayalı olarak “varlık ve değerlerin dağıtılması” olarak siyaset (Oktay, 2003: 6), modern demokraside partilerin toplumdan aldığı desteğe göre şekillendi. Modern siyasal iktidar yasalar ve kurallar çerçevesinde, bireyin yasalar önünde eşitliğine ve yurttaş kimliğine dayalı olarak her bir bireyin toplumsal ihtiyaçlar ve roller çerçevesinde farklılaştığı, hatta bölündüğü itaat ilişkisine anonim bir nitelik katmıştır (Oktay, 2003: 44-45). Bu çerçevede oluşan siyasal mücadeleler, itaat ilişkilerinin yuvalandığı alanlarda toplumsal ihtiyaçlar ve rol beklentilerinin değişimini siyasalar haline getiren siyasal partilere içerilerek siyasal sistemin meşruluğunun ölçüsü haline gelmiştir. Bu işlevin toplumdaki duyarlılık noktalarını harekete geçiren karizmatik önderlik aracılığıyla gerçekleşeceği varsayılmıştır. Aksi durumlarda, rasyonalizmin ve entelektüelizmin sağladığı güçlü bürokrasinin giderek katılaşması kaçınılmaz görülmüştür.

Bu siyasi mücadelelerin altyapısını oluşturan ve belki de onu önceleyen iktisadi gelişmeler de bu süreci hızlandırıyordu. Modern kapitalizmin İngiltere’deki gelişimi fabrika üretimi ile tanımlanabilir. Fabrika üretimi esas olarak ham maddelerin güç kaynağı, iletici mekanizma ve iş aleti arasında işgücünün yardımıyla mamul madde haline getirilmesi sürecidir. İngiltere’de gelişen fabrika üretiminin dünya ekonomisini mamul madde üreticileri ile hammadde sağlayıcıları biçiminde bir uluslararası iş bölümüne dönüştürmesi işletme yönetimi fikrinin başlangıcı sayılabilir. 19.yüzyıl boyunca işletme yönetimi fabrika yönetimi çerçevesinde kalmıştı. Bu anlayışı değiştiren Amerikan kapitalizminin yükselişi oldu. Amerikan kapitalizmi işletme yönetiminin etkili hale getirilmesinde önemli bir rol oynadı. Buna göre üretimi kapitalizm yerini işleme kapitalizme bırakmıştır (Arrighi, 2000: 418; Dudley, 1997: 301-302).

Yukarıda belirtildiği üzere Eski Yunan’da ekonomi hane yönetimi anlamına geliyordu. Hane yönetimi kadının evde, erkeğin dışarıda çalışması anlamında bir ilişkiyi ifade ediyordu. Bu bağlamda üç yönetim düzeyi içinde tanımlanan siyasi birimin, ailenin ve bireyin yönetimi modern devletin gelişimi sürecinde iç içe geçmiş siyasi alanla iktisadi alan birbirini tamamlayan bir nitelik kazanmıştır. Siyasi birimin sınırları içinde gerçekleşen her türlü ekonomik faaliyeti siyasi birimin hizmetine girmiş hane yönetimi bağımsız idari birim olmaktan çıkmıştır. Bu gelişme kapitalist üretim süreci koşullarında siyasi yönetimin ekonomi-

politik ile iç içe geçmesi olarak yorumlanabilir. Bu sürecin kimi değişiklikler olmakla beraber kapitalizmin gelişimine ve genişlemesine kadar devam ettiği söylenebilir.

Kapitalist üretim sürecinin genişlemesi bağımsız hane yönetimi olarak ekonominin çözülmesine; finansal, üretimsel ve ticari birimlerin ayrışmasına neden olmuştur. O zamana kadar bir işi gerçekleştirmek amacıyla bir araya gelen girişimciler sermayelerini iş sonunda geri alarak sürekliliği engellemişlerdir. Hollanda'da geliştirilen bir yöntemle işletmenin hisseleri bölünmüş, sermayesinin el değiştirmesine olanak veren ikincil bir hisse senedi pazarı ortaya çıkmıştır. Bu gelişme 17.yüzyıl başlarında kapitalist şirket mantığının bir işletme biçimi olarak oluşumuna zemin kazandırmıştır (Dudley, 2001: 211).

İşletme sürekli ve genişleyen bir faaliyet alanına dönüşürken, işletmelerin toplumdaki görünürlüğü artmaya başladı. Bir aile işletmesi biçiminde düşünülen geleneksel ekonomi geçimlik kategoriden çıkarak, iç düzenlenişi ve genel yönetim tarafından ele alınışı itibariyle bir kurallar bütününe tabi bir biçim kazanmaya başladı. Böylece hane yönetimi çerçevesindeki geçimlik geleneksel ekonomi yerini kapitalist ekonominin sonsuz sermaye birikimine dayanan büyük ve sürekli işletme modeline bıraktı. Bu durum işletmenin iş ve yönetim süreci bakımından farklı bir kategori oluşturmaya başlaması anlamına geldi.

Kapitalist üretim süreci geniş kitleleri çalışma yaşamına soktukça üretimin doğal olmayan yollar altında gerçekleşmesi egemen biçim haline geldi. Doğal koşullar altında gerçekleşen üretim ekonomik faaliyeti tarım ve ticaret ile tarımı destekleyen faaliyet olarak şekillendirmiştir. Üretimin yapay koşullar altında geniş bir insan grubunu manüfaktürde bir araya getirmesi iş sürecinin örgütlenmesine temel bir itki sağladı. Manüfaktür üretimin niteliksel bir sıçraması olan fabrika üretimi bireyin ustalık ve becerisini makineye aktararak ustaların özerkliğini ortadan kaldırdı. Bu süreç ustaların gücünü teknolojik yenilenme ile zayıflatan gelişmenin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan modern kapitalizmin gelişimi işçinin niteliksizleştirilmesi olarak okunabilir. Zira 19. yüzyıl işçi hareketinin gelişmesi grev ve boykotlarla üretim sürecini kesintiye uğratması kapitalist işletme sahipleri açısından teknolojik yenilenmeyi bir zorunluluk haline getirdi (Köse ve Öncü, 2000: 44-47).

İşveren artan sermaye birikimi ile işçilerle kendi arasında tampon bir mekanizma olarak beyaz yakalı kesimin gelişmesine yatırım yapmıştır. Bu kesim işçilerin pasifizasyonu konusunda işletme içinde idari bir aygıtın gelişmesine neden olmuştur. Bu durum işvereni kendi lehine bir bürokrasi ile artı değerden

daha fazla pay almak isteyen işçiler arasında işçiler aleyhine bir gelişmeye yönlendirmiştir. Bu süreçte Taylorcu “bilimsel yönetim” ilkelerinin geliştirilmesi ve uygulanması önemli bir aşama sayılabilir (Köse ve Öncü, 2000: 50–53).

İş-hareket etüdü uygulamasına işçilerden gelen direnişe karşı işverenler 1930’lu yıllarda yönetimde insan ilişkileri yaklaşımını geliştirmiş ve işçilerle ilgilenmeyi psikolojik yaklaşımın işçilerin çalışmasını artıracak bir teknik haline getirmelerini sağlamıştır. Böylece 1929 Bunalımının ardından işçilerde oluşan tepkiler etkisizleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşım 1960’lı yıllarda öne çıkan iş zenginleştirme, çeşitlendirme ve katılımcı yönetim uygulamalarının habercisi olmuştur (Köse ve Öncü, 2000: 57–61). Bu çalışmaların bir sonucu işletmelerde üretim sürecinin dışında genişleyen bir bürokrasinin ortaya çıkmasıdır.

Fabrika ve işletme yönetiminde yaşanan dönüşüm kamu yönetiminde de paralel süreçleri ortaya çıkarmıştır. Siyaset ve yönetim olgusunun ayrışması fabrika içinde karşı kültürü patrona tabi kılacak bir yönetim aygıtına duyulan gereksinime benzer. Merkezileşme sürecinde devletin doğrudan yönetim aygıtları gelişmiş ve kamusal faaliyeti genişletmiştir. Devletin genişlemesi her yerde direniş ve tepkilerle karşılaştıkça demokrasinin temsil ve danışma mekanizmaları da oluşmaya başlamıştır. Avrupa’da 17.yüzyıldan itibaren kameralizm, yönetim hukuku, bürokrasi başlıkları altındaki bilgi birikimi kamusal faaliyetin genişleyen niteliğini gösterdi. Devlet faaliyetinin Foucault’nun belirttiği siyasal mücadele ve muhalefetin siyasal mekânı haline gelmesi devlete karşı demokrasi ve “gerçek demokrasi” şiarının yükselmesine neden oldu (Abensour, 2002). Bu olgu devletin toplumun üzerinde yükselen yabancı bir güce dönüşmesi olarak devlet sorununun siyaset aracılığıyla aşılmasını gündeme getirdiği söylenebilir. Böylece siyaset ve yönetim arasında bir sınır sorunu olarak siyasetin kamu yönetiminden ayrılması gündeme geldi. Bunun bir ifadesi Amerikan bilimci Woodrow Wilson’un (1887) siyaset dışı devlet aygıtının “yönetim ilkeleri”ni ele almasıdır (Güzelsarı, 2004: 87). Buna göre 19.yüzyıl sonunda kamu yönetimi disiplini siyaset biliminden “bağımsızlaşmıştır.”

Wilson’a göre idare iş alanıdır, siyaset ise heyecan ve telaş alanıdır. Bu çerçevede idare siyasi alanın bir unsuru, siyasetin ebedi gerçeklerine bağlı bulunmakla birlikte teknik teferruatın üstüne yükselmektedir. Bu teknik teferruat kapitalizmin özüne ait iş yönetimi ilkelerinin Wilson tarafından idareye uygulanmakla, kamu yönetiminin endüstriyel kapitalizme uyarlanması olarak yorumlanabilir. İşletmecilik ilkelerine dayalı olarak ele alınan yönetimin ayrı bir inceleme konusu yapılması siyaset-yönetim ayrımının sonucu olarak ortaya çıkmakta, böylece bürokrasinin tarafsızlığı iddia edilmektedir (Akbulut, 2005: 91, 95).

Wilsoncu paradigmaya dayandırılan siyaset-yönetim ayrımı ve zıtlığı kapitalist endüstrinin ihtiyaçlarına uyarlanan kamu yönetimi ile işçilere açılan siyasi alan arasındaki ilişkiye dayandırılabilirken, 1940'larda ortaya çıkan Waldo'nun siyaset ve yönetimi birleştirme yaklaşımı yeni ABD politikasının savaş sonrası dünyayı düzenleme ihtiyaçları çerçevesinde anlaşılabilir. Buna göre, siyaset bürokrasi çatışması yerine bir uyumu hazırlayan kamu yönetiminin meslek haline gelmesi Amerikan yüzyılının siyasi sürekliliğinin felsefi bir ifadesi olarak görülebilir (Akbulut, 2005: 127-129).

Bu çerçevede denilebilir ki, siyaset yönetim ayrılığının temelinde Avrupa kapitalizminin ve ABD kapitalizminin yükselişi ile siyasi (kayırmacılık ve makam satışı) düzenin ortaya çıkardığı kişisellik ve meşruiyeti sorunu vardır. Bu olgu Ekim Devriminde somut bir tehdit ile istikrarlı bir düzenin sadece egemenler için değil, kitleler için de zaruret olduğunun anlaşılmasına ve iktidarın anonimleştirildiği modeli hızlandırmış, Avrupa ulus devletleri modelinde bürokrasiyi bir uzlaşma ve kariyer alanı olarak topluma ve rasyonel ve entelektüel gelişimin merkezine yerleştirmiştir. Günümüzde siyaset yönetim ayrılığı sorunu ekonomik ve siyasi alanın bütünleşmesi ile temelsiz kalmakla birlikte, siyaset yönetim modeli ile yönetim faaliyetinin parçası haline gelmektedir. Tripartizm (Devlet, işveren ve işçiler arasındaki diyalog), Avrupa toplum modeli içinde bu işlevin giderek kurumsallaştığı örneği oluşturmaktadır. Alain Badiou'nun da belirttiği gibi devlet komünist miras ile ultra liberalizmin indigemeci tavrı arasında yeniden değerlendirilen bir alan haline gelirken, siyasi özneler "partisiz" siyasete, "gerçek durumlara" yönelmektedir.

Yönetim Sorunsalının Değişimi

Kamu yönetimi siyaset dışı bağımsız bir kamu faaliyeti alanı olarak ele alındıkça iktisadi unsurun etkisine girmesi kaçınılmazdı. Bu açıdan verimlilik sorunu onun işletme yönetimi ile yakınlaşmasına giden yolu açtı. Böylece yönetim sorunu siyaset ve yönetim olarak ayrıştı. Wilson'un kamu yönetimi siyaset bilimi ayrımını, Goodnow'un siyasetin işlevinin politika üretmek, kamu yönetiminin de uygulamak olduğu yönündeki görüşü izledi. Bu çizgiyi izleyen kamu yönetiminin gelişimi Frederick W. Taylor'un bilimsel yönetim ilkesi ve Max Weber'in hiyerarşik denetim düşüncesini arkasına alarak 1960'lara kadar önemli bir bilgi birikimi sağladı. Kamu yönetimi üzerinde Amerikan etkisinin artması ile birlikte kamu hukuku ve siyaset biliminden bağımsız bir kamu yönetimi disiplin olgusu öne çıktı (Leblebici, 2004: 9-10; Ömürgönülşen, 2004: 30-34). İktisadi sürecin kapitalist mantığı altında işleyen yönetim görüşüne temel eleştiri siyaset-yönetim ilişkisi konusunda olmuştur. Buna göre, siyaset yönetimden ayrı bir faaliyet olarak ele alınamaz; dahası, kamu yönetimi kamu politikasının yapımı olarak siyasi

faaliyetin biçimidir (Güler, 2007). Yönetim faaliyeti halkın demokratik güç olarak etkilediği devlet faaliyeti üzerindeki siyasal denetimden uzaklaştıkça iktisadi sürecin mantığına dayalı denetimin etkisi genişledi. Bu durum iktisat disiplininin küresel pazarda yönetim faaliyetinin dilini oluşturmasında rol oynadı.

Ancak bu süreci hazırlayan bağlam, tarihsel olarak iki temas noktasında kavranabilir. Birincisi 17'inci yüzyılda ekonomi politik bakış açısı ile devlet faaliyetinin ve yönetim faaliyetinin iktisadi süreci içermesidir. İkincisi, refah devleti ve popülizm uygulaması içinde kamu yönetiminin iktisadi faaliyetin örgütlenmesinde başvurduğu yolların çeşitlenmesidir. Bu çerçevede, 1960'lı yıllarda sosyal bilimlerde yeni işlevler kamu yönetiminde iktisadi sürecin ve işletme mantığının ifadesi olarak "genel işletme" (generic management) kavramı altında toplanmıştır (Leblebici, 2004: 10). İktisadi sürecin mantığının artan egemenliği yeni liberalizmin örsünde Washington uzlaşısının çekiciyle dövülürken, siyasetle uyumlu kamu yönetimi artık işlevsel değildi. Ancak, bu kez bağımsız siyasal öznelerin yokluğunda postmodern bir "öznesizleştirilmiş" süreç, iktisadi bütün süreçlerin değerlendirilmesinde bir ölçü haline getirmektedir. Bu aynı zamanda iktisadi sürecin kapitalist mantığıdır: verimlilik.

Değişimin bu aşamasında iki etkinin paralel geliştiğini belirtebiliriz. Birincisi, Wilson'un geliştirdiği kamu yönetiminin verimliliği ilkesidir. Buna göre, kamu yönetimi faaliyeti yönetimin nesnelere ve ilişkileri amaca uygun ve hızlı biçimde gerçekleştirilmesidir. İkincisi, sanayi üretiminin iş örgütlenişinde meydana gelen değişimi ifade eden bilimsel yönetim ilkesidir. Bilimsel yönetim iş sürecinin düzenli, sürekli ve etkili biçimde parçalara ayırarak işçiyi iş organizasyonuna bağımlı hale getirmiştir. Bu iki etki alanı kendi başına var olamazdı.

Zira 20'nci yüzyıl boyunca kamu yönetimi hem sanayi üretimi sürecinde meydana gelen değişikliklerden hem de kamu yönetimi üzerindeki siyasal ve toplumsal etkilerden beslenerek değişim geçirdi. Kamu alanı, 20'nci yüzyılın ilk yarısındaki iki savaş arası dönemde genişledi. Bu genişleme "kolektif kapitalist" olarak devletin iktisadi bunalımı aşmada ağırlık kazanmasının sonucuydu. Bununla birlikte, sermaye bunu genel toplumsal çıkar hamlesiyle sunmaya çalıştı (Hardt ve Negri, 2003: 106–107; Wallerstein, 2004: 80–85). Kamu yönetiminde ekonominin ve işletmeciliğin daha fazla yerleşmesi kolektif kapitalist olarak devletin giriştiği faaliyetlerin göstergesi olmuştur. Bu çerçevede egemen görüş ekonomik faaliyetin yönetimini kamu yönetiminin merkezine yerleştirmiştir.

Türkiye'de devletin ekonomik faaliyet içindeki yeri 1930'lardaki kamu işletmeciliğinin ardından 1950'lerdeki genişlemesini de eklemek gerekir. Özel

kesimin etkili olamadığı alanlarda kamu kesiminin öncü rol üstlenmesi iktisadi ve sosyal alanını düzenlenmesinde giderek artan kamu faaliyetinin örgütlenmesini ve dolayısıyla bir yönetim sorununun ortaya çıkmasına neden oldu. Bu konu kamu hizmetlerinden eşit yararlanma ve toplumun refahtan daha fazla pay alması çerçevesinde hem siyasi temsilin hem de verimli kamu ekonomik faaliyetlerinin yönetimi sorununu yönetim bilimi içine dahil etti (Aslan, 2005: 8).

Bununla birlikte bu uygulamalar, iktisadi sürecin kapitalist mantığından bağımsız olarak gerçekleşmedi. Sermayenin yeniden üretiminde devletin iki işlevinin olduğu söylenebilir. Birincisi, sermayenin nisbi artı değeri artırma yönünde emeğin yeniden üretiminin maliyetini azaltmaktır. Bu emeğin tükettiği metaların fiyatlarının düşürülmesi yönünde girişimlerin üstlenilmesidir. İkinci olarak, devlet sermayenin çektiği görece artı değer artırılması yönünde üretim yöntemlerini ve emek üretkenliğini geliştirmektir. Bu iki işlev 1960'lı yıllarda tüm dünyada devletin ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yönetiminde etkin bir rol almasıyla sonuçlandı (Aslan, 2005: 12).

1960'lı yıllarda kamu faaliyetinin genişlemesi bir dizi verimlilik ve kamu faaliyetinin siyasileşmesi sorunu üzerine tartışmanın başladığını ve siyasetin yönetim faaliyetinden uzaklaştırılması sorununu gündeme geldiği görülmektedir. Türkiye'de 12 Mart 1971 sonrası kurulan hükümet döneminde "idari ve ekonomik yapının modernleştirilmesi" dünya sistemindeki genel eğilimin yansıması olarak değerlendirilebilir. İdari reform çalışmalarının günümüze kadar bürokratik aygıtın, kapitalist gelişmenin gereklerine uyum, bürokrasinin kapalılık ve katıllığını esnekleştirme olmuştur (Güler, 1996: 34-41).

Ekonomik verimlilik yönetim faaliyetinin sadece bir temel değişkeni olmakla kalmıyor, bizatihi gerçekleştirilmesi gereken doğrudan yönetim faaliyeti haline dönüşüyor. Bu dönemin temel ilgi alanı verimlilik, teknoloji, katılım, monotonluktan kurtulma anlamında iş zenginleştirme üzerinde odaklanmıştır. Bu dönem aynı zamanda Taylorcu sistematikleştirme ve Fordist bilginin makineleştirilmesi sürecinin yarattığı sorunlar dönemidir. Bu sorunlardan en önemlisi makineleşmenin emiş sürecinde sağladığı maliyet avantajlarının sonuna gelmiş olmasıdır. Teknik yenilenme yoluyla emek üretkenliğinin sınırlarına gelirken, halkın satın alma gücünde düşme durgunluğa yol açarak, karların düşmesine neden olmaktadır. Bu durum yönetim süreçlerinin emek denetim biçimlerinin değişmesini zorlayan etken olmuştur (Lipietz, 1993: 68-69).

Bu esnekleştirme, rakipsiz Amerikan kapitalizminin yükselişiyle bağlantılıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD'nin önderlik ettiği, Batı Avrupa ve

Japonya'nın yeniden inşası faaliyeti kredi genişlemesi ve yardımlar ile az gelişmiş ülkelere uzanarak genişleyen bir dünya pazarını oluşturdu. Bu aynı zamanda Marx'ın kapitalizmin kendisine içsel bir çelişki olarak gördüğü kaosu sona ermesiydi. Bu çerçevede gelişen uluslararası kurumlar (Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu) pazarın gelişmesinde rol oynadığı gibi, bütçe açıkları, yüksek devlet harcamaları ve devletin yeniden dağıtım mekanizmaları olarak ücretleri ve satın alma gücünü yükseltmesi, tüketicinin teşvik edilmesi yoluyla şirket karlarının da yükselişi anlamına geliyordu (Yentürk, 1993: 44; Artun, 1999: 18-19).

Dünya pazarının genişlemesi 1950 ve 1960'lı yıllarda Amerikan şirketlerine Avrupalı ve Japon rakipleri ortaya çıkardı. Böylece çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde artan rekabet eğilimini yükseltmesi ve maliyetlerden kaçışı hızlandırması gündeme geldi. Teknik yenilenme maliyetleri azaltmanın önemli bir yönüydü. Dolayısıyla teknik yenilenmeler üretim sürecinden yönetim sürecine doğru geniş bir alana yayıldı. Özellikle Japon şirketlerinin ABD şirketlerini 1970'lerde kendi evinde zorlaması rekabetin ulaştığı düzeyi göstermektedir. Bilişim ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişimler yönetim sürecinin otomasyonunu ve bilgisayarların şirket faaliyetlerinde sağladığı avantajlar şirketlerde atıl kadrolar yarattı. Zira Amerikan şirketleri ülke dışına açılırken Amerikan M tipi şirket modeli merkez birimler ile çevre birimler arasında yetki ve sorumluluk dağılımı, yönetim ve denetim işlerinde uzmanlaşma şirket kadrolarının şişmesini getirmişti. Şirket personelindeki artış güç ve rekabet kaynağı iken, Fordist üretimin yavaşlaması şirket personelinin can alıcı bir soruna dönüştürdü (Dudley, 2001: 321-326). Bu çerçevede geliştirilen esnekleştirme politikası, şirketlerdeki "atıl" kadroları işten çıkarmanın adı oldu. Şirket personeline Amerikan şirketlerinin uluslararasılaşması yanında, işçilerin karşı kültürünü içermeye politikası çerçevesinde genişlemeyi de katarsak, Amerikan şirketlerindeki yönetim ve denetim personelinin genişlemesi olsa olsa işçiler ve halklar üzerinde kapitalist asalaklığın bir ifadesi saymak gerekir.

Sermayenin birikim koşulları hem işletme düzeyinde hem de devlet düzeyinde işlev değişiminin bir kez daha zorunlu kaynağı oluyordu. Düzenin meşruiyeti başka düzenlerin gayri meşruluğa itilmesi ile telafi edilecekti. Bu olgu ABD'nin dünya düzeyinde giriştiği faaliyeti Soğuk Savaşın silah üstünlüğüne dayalı yeni bir siyasal biçim arayışına yöneltti. Böylece refah devleti içinde gelişen kurumlar ve işlevler, dünya düzeyindeki müdahalenin uzantısı olarak, teoride neoliberalizm ve politikada Washington "uzlaşısı" ile yeni bir mecraya sokuldu. Böylece sermaye birikiminin yeniden üretiminin koşulları dünyada oluşan katlıkları aşarak gerçekleştirilecekti. Buna göre, devletin ekonomideki ağırlığı ve otoriter

yapısı, sosyal işlevleri kamu yönetiminin işleyişinde hantallık, verimsizlik, girişim gücünü baltalama ve yapısal dönüşüme engel olarak görüldü. Kamu kesiminin şirket dünyasında meydana gelen değişmeye uyarlanması çalışanların değerlendirilmesini verimlilik performans ilişkisine bağlayan bir anlayışı, özel ve kamu alanına birlikte genelleyici mantığı yaygınlaştırdı (Güler, 1996: 52, 56-57).

1980’li yıllarda siyasete ilişkin olumsuz yargıyı belirten “minimal devlet”, “optimal devlet” terimleri siyaseti yönetim sorununa indirgemeye yöneldi. Devletin ekonomiden çekilmesi piyasa güçlerine bırakılması siyaseti işlevsiz hale getiriyordu. Yönetim sorunu ise iyileştirme, özelleştirme, rekabet ve teknolojik yenilikler çerçevesinde görüldü. Böylece yönetim sorunu kurumların içini siyasal bir konu haline getiriyor ve performans ve müşteri terimleri aracılığıyla kurumları indirgemeci bir yaklaşıma tabi tutuyordu. Bu süreci meşrulaştırmada, OECD, IMF, Dünya Bankası tarafından “yapısal uyarlanma”, “liberalizasyon”, “deregülasyon”, “özelleştirme”, “bütçe reformu”, “yönetimde saydamlık”, “etkililik” ve “etkinlik” gibi kavram seti öneriliyordu (Güzelsarı, 2004: 88–93). Yeni liberalizm, eskisinin bir versiyonu olarak, sermayenin kar sıkışıklığının giderilmesinde yeniden imdada yetişiyordu. Yine siyaset ve yönetim ilişkisinin niteliğini yeniden düzenleyecek bir kavram setiyle liberalizm döneme uygun hale geliyordu (Şenel, 1993: 35–38).

Liberal düşüncenin birey ve devlet açısından farklı yorumlandığını görüyoruz. Birey açısından özgürlükçü bir yönü ortaya koyarken otoriter yapılara karşı tavır aldığı söylenebilir. Bununla birlikte liberal siyasal uygulamalar devletin rolünde dönemsel değişikliklerle kapı aralamaktadır. 1960’lı yıllarda bireysel özgürlükleri öne çıkaran hareketler otoriter ve bürokratik yapılara karşı bir tepkiyi temsil ettiler. Çeşitlilik, farklılık ve otorite karşısında özgürlüğünü savunan grupların ortaya çıkışı 1960’lı ve 1970’li yıllardaki sermayenin kriziyle birleşti ve doğrudan olmamakla birlikte, sermayenin krizini aşılmasında dolaylı etkiye sahip oldu. Özgürlükçü hareketlerin açtığı yol, sermayenin liberalleşme ihtiyacı ile çakışan bir konjontürde yeni liberalizmin İngiltere ve ABD’de iktidara gelmesi ile hegemonik biçim kazanmasını kolaylaştırdı (Wallerstein, 2004: 110–114).

Liberal kapitalizm içte sınıf uzlaşmasının dışta devletlerarası uzlaşmanın sona ermesiyle devleti, askeri ve güvenlik işlevlerine doğru geriletmiştir. Bu durum, içerdeki uzlaşmanın sona ermesiyle, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki ulusal sermayeler arası rekabetin savaşla sonuçlanması gibi, günümüzde de benzer bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Fordist dönemde devletin ekonomide ağırlık kazanması ile oluşan mekanizma ve yapılar ile eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik, toplumsal yeniden üretim alanları olarak devletin küçültülmesinin hedefi olmuştur. Bu yapılar çerçevesinde genişleyen kamu idarelerindeki statü

temelindeki kadrolar ücretli kadrolara dönüştürülerek hizmetlerin haklarla ilişkisi görünmez hale gelmektedir. İşyerinde meydana gelecek teknolojik yenilenmelerin aşındırdığı bir çalışma ilişkisi tüm kurumlara yayılmaktadır. Makineye içerilen emek işçilerin toplu sözleşmeden bireysel sözleşmelere geçirilmesi için esnekliğin meşrulaştırıcısı olmaktadır (Aslan, 2005: 33-35, 50-51, 65, 70-75, 98-101).

Fordist devletin bütünleşmeye dayalı modeli esnek üretim ve yönetim yapılarıyla birlikte parçalayıcı ve yerel ilişkileri öne çıkarıcı piyasayı genişletmiştir. Esneklik bütün bir toplumu iç bütünlüğünü bozarak örgütsüzleştirmekte, bireysel performansı piyasaya havale etmektedir. Böylece toplu sözleşmelerin yerini bireysel sözleşmeler almakta, iki yüzyıllık demokratik birikim ortadan kalkmaktadır. Fordist dönemde öne çıkan eşitlik, dayanışma, toplumsal reform ve maddi güvenlik söylemlerinin yerini başarı, akıllılık, mahremiyet, aile ve fedakârlık söylemleri almıştır (Aslan, 2005: 124-126, 132-135). Yeniden liberalleşme döneminde, demokratik birikim üzerinde şekillenen kamu bürokrasinin yerini alternatif bir bürokrasi almış, 1980'li yıllar Türkiye'de de ikili bürokrasi dönemi olmuştur. Ücret sistemindeki farklılaşma bürokrasi içindeki dayanışmayı bozarken, özellikle özelleştirmenin odağı olan KİT'lerde sözleşmeli kadro uygulamaları ile sendikal haklar budanmış ve çalışma yaşamı güvencesizleştirilmiştir (Güler, 1996: 60-63, 65-67).

Siyaset, Yönetim ve Ekonomi Etkileşimi

1980'li yıllarda ticaret, yardım ve borçlanma sürecinin uluslararası yönetiminde IMF ve Dünya Bankasının küresel ekonominin oluşumuna yön verdiklerini görüyoruz. Merkez ülkelerde karlılığın azalması ve aşırı üretim krizi teknolojik yenilenme ve yeni pazarlara açılma sürecini zorluyordu. Yeni pazarların inşasında ticaret, yardım ve borçlanma stratejisi yeni pazarların merkez ülkelere uyarlanması sürecini başlattı. Merkez ülkelerdeki biriken mali sermaye az gelişmiş ülkelere doğru genişleyen bir kredi piyasasına ve yapısal uyarlanma programlarına zemin hazırladı.

Dünya düzeyinde yeni liberal politikaların etkisi altında gerçekleşen ekonomik yapısal dönüşüm verimlilik, teknolojik yenilik, rekabet kavramları etrafında ekonomik faaliyetin giderek artan bağımsızlaşmasına neden oldu. Ekonomik faaliyetin diğer faaliyet biçimlerinden farklılaşması yeni liberal politikanın temel hareket noktalarından biri oldu. Ekonomik kararların doğru biçimde alınabilmesi ekonomik karar alma mekanizmalarının diğer faaliyetlerden özerkleştirilmesini gerektiriyordu. Siyaset ekonomik karar alma sürecinin engeli olarak görülmeye başlandı. Zira piyasada serbest rekabet altında oluşan ekonomik karar alma sürecinin siyasi gücün müdahale etmesi sonucunda etkisizleştiği ileri sürülüyordu.

O zaman piyasanın serbest biçimde işleyişinin sağlanabilmesi için ekonominin siyasetten ayrıştırılması zorunluydu.

Piyasanın kendiliğinden işlediğine ilişkin varsayım, siyaseti verimsizliğin kaynağı olarak görmek anlamına gelir. Siyasetin kuralları ayrıdır, ekonominin kuralları ayrıdır. Bu eğilim dünya ekonomisinde uluslararası ekonomik kuruluşları ve onların yönetimindeki çevre ülkelerdeki programları bu anlayış çerçevesinde düzenlemeye yöneldi. Verimlilik rekabetin bir sonucu olarak gerçekleşebilir, siyaset rekabeti engelleyen bir faktör işlevi görür. Buna göre, merkez ülkelerdeki sermaye fazlası merkez dışı ülkeleri bir kredi piyasasına hazırlayacak kavram ve süreçleri devreye sokmayı gerektirir. Dolayısıyla hükümetler, kredi piyasaları ve sıcak para akışları için az gelişmiş dünyada mali disiplin altına alınarak siyasete duyarlı olmaktan çok, iktisadi sürecin küresel mantığına uyarlanırlar.

Değişim sürecine yardımcı olacak kavram seti, küreselleşme, özelleştirme, yerelleşme süreçlerini temellendiren özerklik, katılımcılık, şeffaflık olmaktadır. Bu kavramlarda ifadesini bulan politika serbestleştirme ve düzensizleştirmeyi içermektedir. Bu politikaları dünya çapında geliştiren kurum Dünya Bankası, OECD ve Birleşmiş Milletler olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü gibi devletler arası kuruluşlar bu sürecin düzenleyici kurumlarından biri olmuştur (Güler, 2003).

Ekonominin siyasete duyarlı olmaktan çıkarılması, yönetim kavramını odak almaktadır. Yönetim, toplumdaki soyutlanmış bir siyasi tekel çerçevesinde ele alındığında yöneten ile yönetilenin karşılıklı ilişkisi eleştiri konusu oldu. Bu yapıyı değiştirecek çözüm etkileşimsel bir tarzın geliştirilmesi idi. Bu çerçevede ortaya çıkan yeni kavram yönetişim (governance) sözcüğüyle karşılandı. Yönetişim yaklaşımı yönetim faaliyetini devlet ve sorunun taraflarını içeren üçlü bir çerçevede ele almaktadır. Bu yeni durum, yönetişimin yönetimden ayrı olacağına işaret etmektedir. Bir politika geliştirme süreci üç tarafın uzlaşmasını gerektirmektedir. Burada politika geliştirme süreci geleneksel siyasetin yerini almakta, siyaset ile yönetim arasındaki geleneksel ilişkiyi değiştirmektedir.

Bu nedenle, yönetişim kavramı bürokratik devlet uygulamalarının otoriter biçimlerine alternatif olarak görülmüş, politika geliştirme sürecinin toplumsal aktörlere açıldığı demokratikleşme biçimi olarak değerlendirilmiştir. Bu ortamda politik sürecinin saydam, etkin ve verimli olacağı varsayılmıştır (Coşkun, 2003; 52-53). Demokratik bir kavram olarak ele alınan yönetişim kavramı Dünya Bankası tarafından önerilmiştir (Güler, 1996). Katılımcı bir model olarak değerlendirmek için kavramın kendinden menkul anlamına başvurmak açıklayıcı olmaktan uzaktır. Yönetişim yaklaşımı devletin piyasadan çekilme süreci ile

tanımlanan yeni liberal yön değişikliğine işaret etmekle, demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak görölmek yerine yeni liberal stratejinin bir uzantısı olarak görölmeyi hak etmektedir. Piyasa-devlet-sivil toplum üçlemesi arasında etkileşim, hiyerarşinin aşılması ve devletin (tabii ki piyasa aktörleri için) görünmez hale getirilmesi zorunlu bir ihtiyaç olarak görölmektedir. IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü yanı sıra OECD, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Avrupa Birliği kurumları iktisadi anlayışlarını genelleştirirken, geliştirdikleri politika metinlerinde piyasalaştırma ve sosyal tarafları politika sürecine katma konusunda çerçeveler oluşturdular (Güzelsarı, 2004: 104–105, 114-120). Sosyal taraflara dayalı model, işyerinde işyerinin kurtarılmasına adanmış fedakarlık olarak yaşanmaktadır. Zira bu fedakarlık insan ve eşyanın yönetiminin yeni bir uğrakta bütünleşmesi, “insan kaynakları” olarak insanın metalaşmasıdır.

Modern yönetim anlayışı insanın yönetimi ile eşyanın yönetimi arasındaki sentez yoluyla oluşmuştur. Birbirinden farklı yönetim birimleri olarak düşünölen birey, aile ve devlet modern yönetim anlayışı içinde giderek daha fazla eşyanın yönetimi düşüncesi altında düzenlenmeye başlanmıştır. Şeylerin doğru düzenlenişi olarak yönetim “araçsal akılcılık” olarak da değerlendirilebilir. Yönetim faaliyetinin modern biçimi standart, etkili, sürekli ve düşük maliyetli olma bakımından en çok özel kesimi ilgilendirmiştir. Zira özel kesimin rekabet altında ayakta kalması için, maliyetleri düşürecek teknik ve yönetim işlemlerinde modernleşmeye zorlanırken ve çalışma koşulları giderek daha ağır hale getirilmiştir. Bu olgu kamu ve özel kesim arasında her zaman bir mesafe ve çalışanlar arasında nitelik ve nicelik bakımından farklılık ortaya çıkarmıştır (Ergin, 2002: 39–42). Böylece özel ekonominin her zaman teknik yenilenme ve iş örgütlenmesini sürekli bir “maliyet baskısı” altında etkili bir araca dönüştürmesidir. Bu artık yönetim kavramı çerçevesinde kamu alanının da dinamiği haline getirilmek istenmektedir.

İnsanın metalaşmasına giden süreç yönetimin içsel gelişim süreci olarak da anlaşılabilir. Canman (2000: 10-15, 135-148) değişimin işletme içinde yönetimin modernleşmesine yol açtığını, yönetimde verimlilik ve tasarrufun bilimsel arayışın temeli olduğunu tespit etmektedir. Bu çerçevede bilimsel yönetim, eleştiri karşısında psikolojik yaklaşımla tamamlanırken, davranışçı yaklaşımın yönetimi içerden dışarıya taşıdığını ve işletmenin yaşamasını sağlayan tüketicilere yönelttiğini ileri sürmektedir. Buna göre, hem işyerinde hem pazarda insan öğesine odaklanan yönetim giderek insan kaynaklarının yönetimine dönüşmüştür. Yönetim içerde ve dışarıda işletmenin yaşatılması hedefine yöneldikçe, çalışanların performansı, etkileşim, işbirliği ve sorumluluk yönetimin hareket noktası olmuştur. Böylece, örgütün ya da işletmenin yaşatılması yönetimin tek hedefi haline gelmiş, onun dışında her şey harcanmaya layık görölmüştür.

Çalışanlar, sadece iş sürecinin içinde değil, artık iş dışında da işletme için düşünebilir ve çözümler arayabilirlerdi.

İşletme için her şeyi feda etme düşüncesi, iyi yönetim kavramı çerçevesinde kamu kaynaklarının aktarılması, özel girişimin güçlendirilmesi, kamu alanının daraltılması, kamu hizmetleri reformu, bütçe disiplini, yerelleşme ve devlet dışındaki aktörlerin daha fazla öne çıkmasının yollarını döşedi (Güzelsarı, 2004: 118). Türkiye’de 1990’larda kamu personel rejimi içerisinde genişleyen taşeronlaşma, KİT ve yerel yönetimlerde “asli ve sürekli” hizmetlerin taşeronlaşmasıyla yaygınlaşmıştır. 2003 yılında, Sağlık ve Yardımcı Sağlık Hizmetlerine ilişkin bütün görevlerin piyasadan doğrudan satın alınmasının yolunun açılması memurluk statüsünde erimeye işaret ederken piyasa güçlerine feda edilen varlıkları da akla getirmektedir (Aslan, 2005: 308). Bu konuda yapılan düzenlemeler stratejik plan, performans değerlendirme çerçevesinde bütün kamu görevleri içinde uygulanacak kurallar, fiili bir durum olarak yaşatılması gereken şeyin ne olduğu sorusunu ortada bırakmaktadır.

Esnek devlet örgütlenmesi “demokratikleşme, saydamlık, hesap verilebilirlik, çoğulculuk” ilkelerini öncelikli hale getirme iddiası ile “sivil toplumu” öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede, hükümet dışı örgütleri içine alan geniş bir kesimi bütünleştirmeye yöneldi (Güzelsarı, 2004: 121-122). Bu olgu devlet ile sivil toplum arasındaki sınırları değiştirirken, sivil toplumu devletleştirmekte, ulus-üstü ve ulus-altı yönetim mekanizmalarını meşrulaştırmaktadır. Böylece, sermaye genişlerken “sivil toplum” demokratik bir peçe olarak onu örtmekte, daha fazla kamusal-toplumsal aktörü piyasa güçleri için politika yapımının bileşeni haline getirmektedir. Bu durum, demokratik potansiyel açısından halkın sivil toplum kuruluşlarına kuşkuyla yaklaşmasına yol açmakta, alternatif siyasetin önünü kapamaktadır.

Siyaset ve Yönetişim: Siyasetin Metalaşması

Küreselleşme ile ulusal siyasi alanın dönüştüğünden hareket edenler, ulus-devletleri siyasal mekanlar olarak bir çözümlenme birimi olarak korumaya, küreselleşmenin kazananları ile kaybedenleri arasında ulus-üstü ya da uluslararası siyasal aktörler arasındaki şebekeye ve bu çerçevede onlarla ulus-devletler arasında artan rekabete dikkat çekiyorlar. Ekonomik ve kültürel küreselleşmeye yönelik siyasal tepkiler, artan ekonomik, kültürel, siyasal rekabetin getireceği tepkiler, kazananlar ve kaybedenlerin yarattığı siyasal potansiyeller, bütünleşme ve sınır çizme arasında kalanlar, küreselleşme ve ulusal siyasal alanın dönüşümünde ortaya çıkabilecek gelişmeler olarak görülmektedir (Kriesi vd., 2006: 921-922).

Siyasal alan olarak Avrupa Birliği bütünleşmesinin sonuçlarını inceleyen bir çalışmada, Dört Avrupa ülkesinde radikal sağın büyümesi Avrupa bütünleşmesinin bir fonksiyonu ve bir fenomen olarak siyasetin etnikleşmesi olarak değerlendirilmiştir. Avrupa bütünleşmesi sürecinde iki boyutlu mevcut yapının (sol-sağ) bütünleşme sürecinde de kendisini koruduğu, fakat kültürel boyutun yükselişini ulusal politika alanlarının ikinci benzerliğini oluşturduğu gözlenmiştir. Siyasal alanın sağ-sol bölünmesi partilerin ekonomik ve kültürel sorunlara bakışında daha önemli olduğu saptanmış görünmektedir. Bunun yanında kültürel boyut yeni partilerin ya da dönüşmüş partilerin seçmenleri seferber etmesinde önem kazanmıştır (Kriesi vd., 2006: 949-951). En önemli üç siyasal kampın (sosyal demokrat, liberal, muhafazakar ya da Hıristiyan demokrat), Fransa dışında 6 ülkede hala geçerli olduğu görülmektedir.

Yeni kavramların öne çıkması siyasal alanın niteliğini yeni bir zeminde kavramayı da zorunlu kılmaktadır. AB bütünleşmesi, ulus ötesi siyasal alan açısından önemli olmakla birlikte, siyasal kavrayacağımız durum onun niteliğini temellendirmenin de ilk adımı oluşturmaktadır. Siyasal, siyasetkinliğinin kendisinde değil, fakat toplumun kurumlaşma tarzının açığa çıkarılması ve gizlenmesindeki çifte hareket içinde anlaşılabilir. Toplumun bölünmeleri boyunca düzenlenmesi ve birleştirilmesi siyasal görünür hale getirir. Genel görünümü oluşturan temel gizlenirken, (rakip partilerin bulunduğu, genel iktidarın şekillendiği ve yeniden üretildiği) siyaset alanı özel olarak belirli hale gelmesi anlamında gizlenmektedir (Lefort, 1989: 11, Akt. Daly, 2004: 3). Bu çerçevede, siyasalın gizlendiği ve açığa çıkarıldığı süreç günümüzde yönetim kavramı içinde yuvalanmaktadır. Birinci olarak yönetim, yönetimin maliyet baskısı altında olduğunun bir işaretini vermekte ve maliyet baskısına neden olan dinamikleri gizlerken açığa çıkarmaktadır. İkincisi, yönetim toplumun giderek artan taleplerini karşılama konusunda demokratik baskının etkisi altında değişim geçirirken, kendisini değişime zorlayan dinamikleri bir yandan gizlerken bir yandan da onları açığa çıkarmaktadır. Üçüncüsü, yönetim süreçlerinin mükemmelleştirilmesi üzerine yönetim yazınının etkisi altında hareket etmekte, yönetim yazını içinde gerçekliği, olguyu saptama konusunda mücadeleyi gizlerken onu açığa da çıkarmaktadır. Bu üç etken yönetim olgusunun yönetim kavramına dönüşmesinde rol oynamaktadır. Siyaset yönetim ilişkisine günümüzde yeniden dokunuluyor olması, bu sorunu, bir gizlenme ve açığa çıkma çerçevesinde ele almayı gerekli kılmakta ya da taktik sorunu kavramsal bir temelde kavramayı zorunlu kılmaktadır.

Yönetişim sorununun siyasal gizleme ve açığa çıkarma konusunda gördüğu işlev siyasal iki düzeyde yeniden ortaya çıkarmaktadır. Bu düzeyler, küreselleşme teriminin çağırıldığı sosyal ve siyasal konumlanmalar ve bu çerçevede gelişen siyasal

mücadeleler ile anti-küresel çerçevede gündeme gelen siyasal konumlanışlar ve mücadeleler arasında bölünmektedir.

Daly (2004: 22-23) siyasal konumlanışları küresel ve anti-küresel çerçeveye yerleştirmektedir. Bu çerçevede, sosyal mücadelelerin yuvalandığı zemin, ulus-devletler (Frederic Jameson) mi, küresel alan (Hardt ve Negri) mı olacaktır. İki ayrı alan günümüz politikasında teorik bir gerilim ve temas noktası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu iki alana yerleşen teori ve politika yaklaşımları alternatif anlamda siyaset için belli hareket tarzında davet etmektedir. Küresel politika alternatifi ulusal alandaki siyaset ve demokratik biçimlerin küresele aktarılması, ulusal politika alternatifi küresel baskı ve mekanizmalara karşı biçim ve mücadelelerin yeniden ortaya çıkarılmasının pratiklerini içermektedir. Her iki politika alternatifi de kararların demokratikleştirilmesi ile karar tekelleri arasında gizlenme ve açığa çıkarma süreci içinde kavranmalıdır.

Küresel ve ulusal boyutta politikanın mevcut temas noktası küresel ticaret ve finans tarafından etkilenen politika tercihlerini öne çıkarmaktadır. Bu olgu, 1973-2000 yıllarını kapsayan panel modeli çerçevesinde yapılan karşılaştırmanın farklı yabancı sermaye tiplerinin ayrı politika tercihlerinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Belirsizlikleri en aza indiren, yatırımcı-dostu hükümet politikaları çekmek istediği küresel sermaye tiplerine göre biçimlenmektedir. Ticaret, borçlanma, yardım ve doğrudan yatırım tercihlerini özel ve kamu kesimine yönelik politika tercihlerinin değerini belirlemektedir. Uluslararası fenomen yerel politika aktörleri ile etkileşime girerek bu sürecin küresel mekanizmaya kavuşmasını kolaylaştırmaktadır (Shambaugh, 2004: 292-293).

Küresel temas noktalarını oluşturan kurumlar giderek karmaşıklaşmakta ve normları siyasal (G7, G20, NATO vb.), ekonomik (IMF, Dünya Bankası, DTO) ve kültürel (tüketimcilik ve bireysellik biçimleri sunan kitle iletişimi) biçimler olarak sundukları rutin bürokratik mekanizmalara dönüşmektedir. Küresel toplumda siyasal örgütlenme, yönetim tarzı içinde, “poliyarşik siyasal otorite sistemleri” tarafından yerine getirilmektedir (Robinson, 1998: 588).

Gelişmeyi “ulusal fenomen” olarak konumlandıran ulus-devlet politikası, 1960’lardan 1980’lere sayısız gelişme stratejileri ve sonuçları üzerine odaklandı. Fakat küreselleşme altında karmaşık üretim süreçlerinin parçalanmış doğası ve yerelleşmesi özgül bir ulusun meydana getirdiği fiili üretim etkinliğini “ulusal etkinlik” olmaktan çıkardı. Ulus-ötesi sermayenin hareketliliği farklı üretim bölgelerini küresel ekonominin birikim süreçlerine dahil etti. Ulus ötesi sermaye, üretim faktörleri hareketliliğinin ve birikimin uluslararası dolaşımının düzenleyicisi

haline gelen küreselleşmiş paranın hegemonyası ile siyasal etmenleri denetim altına alma mücadelesine girdi. Bu süreçte ortaya çıkan küreselleşme baskıları, ekonomik (IMF, DB, DTÖ-GATT ve GATS-), kültürel (Kitle iletişimi, neoliberal üniversite-epistemik cemaatler, Trilateral Comission, DAVOS vb. forumlar) ve siyasal (G7, G20, NATO vb.) yapılar içinde kristalize edildi (Robinson, 1998: 577, 584-586). Böylece, küresel elitin oluşturduğu küresel siyasal fenomen aracılığıyla ülkelerin idari-siyasi yapıları yeniden düzenlemesi söz konusu edildi.

“Küresel siyasal fenomeni”ne açıkça sermaye cephesinden bakanlar, ulus devlet ile, derin ekonomik bütünleşme ve demokrasi arasında uyumsuz bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre uluslararası ekonomik bütünleşme ileriye götürülmek isteniyorsa ya ulus-devlet ya da kitle siyaseti bırakılmalı, aynı biçimde demokrasi sürdürülmek ve genişletilmek isteniyorsa ulus-devlet ile uluslararası ekonomik bütünleşme arasında seçim yapılmalıdır. Zira post-altın çağda, sermayenin dolaşımının üç biçimi, uluslararası ticaret, uluslararası finans ve uluslararası üretimi teşvik edecek ve kolaylaştıracak yolları sağlamada, uluslararası örgütler, şirket lobileri, politika yapıcılar, ekonomistler karşılaştırmalı üstünlükler teoremini ülkelerin ilgisine sunmaktadır. Bu uluslararası akış küresel refahın kaynağı ve finansal araçların etkili tahsisi olacaktır. Robert Went, insanlığın geleceğini kozmopolitizmin beklediğini, uluslararası sermaye dolaşımına göre yapılanmış IMF, DTÖ ve MAI gibi kuruluşların meşruiyet eksikliğine getirilecek çözümün kozmopolitan demokrasi ve yurttaşlık ilişkisinde olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, neo-liberal komopolitanizm, bu nedenle, hem siyasal hem ekonomik olarak ulus-devletlerin iç ve dış davranışlarını yönetecek küresel bir düzen inşa etmeye yönelmiştir (Went, 2004: 338-339, 345-349).

Sosyal devlet altında iktisadi ve sosyal faaliyetin genişlemesi iktisadi alanının özel rolünü ortaya çıkardı. Fiziki altyapı yanında sosyal altyapıyı üstlenen (sosyal) devlet, genişleyen bürokrasisi ile tam istihdam ve kamusal hizmetleri garanti ederek istikrarlı bir hayat sağladı. Siyasi alanın genişlemesi ve müzakereye açılması bu istikrarın temin edildiği meşruiyet çemberini sağlıyordu. Ancak, (sosyal) devletin gizemi altındaki sömürü ilişkileri, sermaye birikiminin vahşi kapitalizm hamlesi ile açığa çıkıyordu. Bu durumda ulusal siyaset dış ekonomik ilişkilerin yönetildiği bir faaliyet olarak içsel müzakere zeminini yitirerek iktisadi örtünün gizemi altında küreselleşti. Devlet bu süreçte üretici güçlerin yeniden üretimi ekseninden uzaklaşarak üzerindeki yükleri neoliberal gizemleştirme ile küresel plandaki faktör fiyatlarının dolaşımına terk etti. Vahşi kapitalizm sömürü ilişkilerini açığa çıkarırken iktisadi alandaki gizemleştirme siyasi ilişkileri gizler hale geldi. Böylece devletin ultraliberal askeri ve güvenlik işlevlerine indirgenmesi etkililik ve verimlilik denetimi çerçevesinde siyasetin gizlenmesi anlamına geldi.

Böylece, sermayenin karlarının toplumsal çıkar olarak gizlenmesi, ancak maliyet baskıları altında kamu alanının daralması toplumsal çatışmanın açığa çıkmasına neden oldu.

Yönetim faaliyetinin (birey, aile ve devlet) ayrışmadan bütünleşmeye doğru değişimi modern devletin oluşumunda siyasal ekonomi çerçevesinde gerçekleşmişti. Böylece yönetim modern anlamda bürokrasiye dönüşürken, kamu ve özel alanlar olarak yapılanarak, kamu yönetimini işletme yönetiminden ayıran çizgiler boyunca şekillendi. Yirminci yüzyılda, tekeller, özeline kamu içinde erimesinin ifadesi olurken, yönetimin iktisadi değişkenler üzerinden değerlendirildiği bir ölçütler dizisini belirleyici hale getirdi. Bu durum kamu yönetimine işletme yönetimi tekniklerinin ithali yolu ile sömürü ilişkilerinin yeniden açığa çıkması biçiminde yorumlanabilir (Ataay, 2005: 33-40). Bu da sermayenin değerlenme biçimlerinin ve sömürü ilişkilerinin yoksunlaştırdığı sınıf ve grupları alternatif olarak siyasetin temas noktasına yeniden getirmektedir.

Günümüzde devlete ilişkin tutumda bu yeni temas noktası, devletin sönmelenmesine ilişkin komünist miras ile ultraliberalizmde devletin askeri ve güvenlik işlevlerine indirgenmesi, yeni bir siyaset imkanı arayışını solda ve sağda meşrulaştırmaktadır. Böylece, yönetişim gibi kavramlar etrafında gizlenen sermaye mantığı, korporatist model çerçevesinde tripartizm (devlet, işveren ve işçi arasında diyalog modeli) ile demokratik müzakere görüntüsü sunmaktadır. Bu demokrasi vurgusu demokrasinin yokluğunu gizlediği gibi, var olma biçimi olarak demokrasiyi koşul haline getirerek gizlenme biçiminin açığa çıkmasına da hizmet etmektedir.

İşletme yönetimi ve performans teknikleri çerçevesinde yönetim maliyetlerini sürekli düşük tutma eğilimi, kamu yönetiminin değişimini iktisadi sürecin mantığına havale ediyordu. Ancak, bu tekniklerin yönetimin bütün organizasyon biçimlerine uyarlanması için küresel baskı, (iyi) yönetişim baskısı ve teşviki, sorunun boyutunu iktisadi olmaktan çıkararak siyasal arkaplanın incelenmesini zorunlu hale getirdi.

Yönetişim kavramındaki bu gizem, hükümet toplum etkileşimi çerçevesinde kendini örgütleyen bir faaliyetin açığa çıkarılmasını gerektirmektedir. Birlikte düzenleme, birlikte yönetim, birlikte üretim yönetişim kavramına ilişkin edimler olarak ele alınmaktadır (Yüksel, 2001: 850-851, 860). Kavramın yaygın bir entelektüel araç haline gelmesi disiplinlerin sınırlarının da sarsıldığı bir döneme denk düşmektedir. 1980'li yıllarda ABD ve İngiltere, uluslararası kurumlarda neoliberalizmin kurum ve pratiklerini hegemonik hale getirdiler. Bu yeni "küresel"

müdahale sosyal bilimlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılandığı kavramları yetersiz hale getirdi. Modernleşme kuramı çerçevesinde ele alınan kalkınma, refah ve siyasal gelişme kavramları kapitalist kar sıkışması nedeniyle ABD merkezli politikalara artık cevap vermiyordu. Kalkınma, refahın topluma yayılması ve gelişmiş ülkeleri baz alan gelişme planları dünya düzeyinde bir rekabet ve piyasa anlayışına terk ediliyordu. Yönetişim kavramı bu ortamda her türden (ülke, siyaset ve ekonomi, disiplin) sınırların aşındığı bir dönemde küresel liberal epistemik cemaat üyelerinin faal hale geldiği kurumlar aracılığıyla piyasaya sürüldü. Yerleşik kurumların sınırları değişiyor, uluslararası ilişkiler sivil toplumun katıldığı bir süreç haline geliyordu.

Sosyal bilimlerin sınırlarını çizen ve araştırma programlarını yönlendiren uluslararası sistem değişim geçirdikçe, disiplinlerin çelişkileri daha belirgin olarak görünmeye başladı. Postmodernizm bu çelişkilerin ve disiplinlerin metodolojilerinin ve örgütlenişlerinin sorgulanmasının ifadesi oldu. Görelilik egemen bir bakış açısı olarak disiplin krizlerinin gözde kavramı olurken, söylem, fark ve çeşitlilik bu değişimin meşruluk ölçütlerini oluşturdu. Foucault ve Derrida, “tarafsız, tutkulardan arındırılmış ve yalnızca doğruluğa adanmış” bir tarihsel bilincin varolmadığını göstermeye çalışıyorlardı (Hopkins ve Wallerstein, 253-257). Tarihin postmodern kavranışı, disiplinlerde olduğu gibi yönetim alanındaki krizin de ifadesi oldu. Yeni kavramlara duyulan ihtiyaç küresel kapitalizmin önünü açan kumanda kurumlarının yerel muhataplarının hazırlanmasını gerektiriyordu. Özelleştirme, özelleşen dış borçlar, deregülasyon, bağımsız merkez bankası, liberal dış ticaret rejimi, serbest sermaye hareketleri, IMF denetiminde küresel yatırımcıları kutaran döviz kuru rejimi, şişkin rezerv ve faiz dışı fazla politikası (Kozanoğlu vd, 2008: 39) yukarıdan düzenlemenin örneklerini oluşturuyordu. Bu düzenleme küresel bir gücün küresel bir “sivil toplum” inşası ile mümkün olabileceği görüşünü yaygınlaştırdı. Devletin tasfiyesi sürecinde sivil toplum özgürlükler katılımcı demokrasi silahı olarak devreye giriyor, sivil toplum “kalpsiz dünyanın kalbi” oluyordu. Böyle görüldüğü ölçüde de ezilenlerin kurtuluş umudu olarak aşağıdan sivil toplum ve mücadeleyi de yürütüyordu. Yaygın bir sivil toplum söylemi artık yönetişim kavramının da doğumunu kolaylaştırıyor, bir nevi yönetişimi yukarıdan düzenlemenin ikna aracına dönüştürüyordu.

Yönetişim kavramı, “küreselleşmenin yeni siyasal iktidar modeli” olduğuna ilişkin birçok delili barındırmaktadır. Eleştirel analiz çerçevesinde görülmektedir ki, sosyal devletin tasfiyesi ile birlikte kamu görevlisinin ve memurların statüsüne ilişkin tasfiyecilik yönetişim kavramı içinde gizlenmektedir. Bu yaklaşımı referans noktası alan Dünya Bankası, yönetişimi merkez kapitalist ülkeler dışındaki ülkelere dayattığı bir devlet modeli olarak önerirken açığa düşmektedir. Dünya Bankası 1989

Raporu Afrika Güney Sahra ülkelerindeki kötü ekonomik koşulların bir yönetim krizine dayandığını ileri sürmektedir. Bunun aşılması kamu yönetimi reformunu gerektirmektedir. Bu çerçevede yönetim gelişiminin bir ifadesi olmaktadır. Dünya Bankası 1992'deki raporunda görev alanına referans vererek siyasal rejime değil, ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetimini ve politika tasarımını gerçekleştirmede devlet kapasitesinin geliştirilmesini öne çıkarmaktadır. Buna göre reformun ilkeleri de hesapverebilirlik, açıklık (kalkınmanın yasal çerçevesi), bilgilendirme, saydamlık olarak belirlenmektedir. Ampirik deneyimi de içeren 1994 yönetim raporu devlet-piyasa ilişkilerine referans vererek devletin piyasa için "dışsal ekonomi" sağlama işlevini esas almakta, devletin piyasa dostu, sivil toplumun ve ekonomik aktörlerin kapasitelerini geliştirme işlevi üzerinde durmaktadır. Yerelleşme ve katılım bu raporun üzerinde durduğu temel konuları oluşturmaktadır. Piyasa ve sivil toplumun güçlendirilmesi 1997 raporunda etkin devlet ve devleti geri getirmek çerçevesinde yeni bir biçim almakta, devletin rolünü gözden geçirmek ve piyasa için devlet sürecine bir geçiş yapılmaktadır. Böylece devletin piyasalaştırılması "etkin devlet" söylemi içine yerleştirilmekte, küresel ekonomiye katılım için devlete etkin bir konum verilmektedir; devlet, kapasitesine uygun işleri yerine getirecek, olmayanları terk edecektir (Bayramoğlu, 2002: 88-97). Buna göre yönetim şirketlerle ve sivil toplumla uyarlanabilir, esnek ve etkin bir devlete giden metodolojiyi ifade etmektedir. Ulus-devletin bittiğine ilişkin tartışmalarla birlikte yönetim kavramı, çok uluslu firmaların önünü açacak bir yönetim tarzı olarak onun içindeki siyasal olanı açığa çıkarmaktadır.

Yönetim siyasetinin uygulandığı model "kurul tipi" örgütlenmeler, Yerel Gündem 21 projesi gibi uygulamalar ile somutlaşmış görünmektedir. Devletin "yapamayacağı işlerden çekilmesi" kamu hizmetlerinin özel ellerle yürütülmesi ve yaygın bir yoksullaşmanın da bir ifadesi olarak ortaya çıkmıştır (Bayramoğlu, 2002: 114). Küreselleşmenin siyasal iktidar modeli olarak yönetimin işlevi Fukuyama'nın "yönetim siyasetine uyarlanmış devlet modeli"nde de açığa çıkmaktadır.

Fukuyama'ya (2005: 118) göre, devletler uluslararası demokratik meşruiyet içinde hareket etmelidir. Zayıf devletler kendi güvenlik sorunları çözemeyecek durumda oldukları için Westphalia sonrası egemenlik ilkesini aşındırmakta ve uluslararası müdahaleye açık hale gelmektedir. Bu aynı zamanda meşruiyet eksikliği ile birlikte kurumsal kapasite eksikliği ve politikaları uygulamadaki yetersizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre zayıf devletlerin demokratik meşruiyetlerini geliştirmek ve kurumsal kapasitelerini güçlendirmek "uluslararası politikaların merkezi projesi haline gelmiştir."

Fukuyama (2005: 131-132), ABD merkezli politikanın altını çizerek yönetişimin transfer edilebilirliğine işaret etmektedir. Ona göre, ABD için Locke'un liberal ilkesinden hareketle, toplumu oluşturan bireylerin çıkarından farklı bir kamu çıkarı yoktur; Avrupalılar için ise kamu çıkarı bireylerin çıkarından üstündür. Bu nedenle AB ulus-üstü çok-terafli kurumlara kamu çıkarı kavrayışını transfer etmek istemektedir. ABD için böyle bir yetkiyi transfer etmek liberal ilkeye aykırıdır. Belli bir uluslararası kurum eğer ulus-devletin çıkarlarına hizmet etmezse, o devlet (ABD) o kurumlara yetki tanımaz ya da devredilen yetkiyi geri çağırır.

Savaşın yıkımları üzerinde ulus-devletin kontrolsüz kullanımını sınırlandırmak için Avrupa Devletleri merkezi bir erk ve askeri güç toplama becerisi temelinde örgütlenen modern devletin özünü sildiler. Böylece Avrupalılar çokterafli kurumlardan medet umar duruma geldiler. Fukuyama'ya göre, Avrupalıların unuttuğu şey Avrupa rüyasının barış ve güvenliğinin son noktada Amerikan askeri gücü tarafından sağlandığıdır. Ulus-devletin yerine konulan uluslararası kurumların koyduğu kuralların yerine etkin uluslararası kurumlar koymaksızın ulus-devletlerin altının boşaltılması güvenliğe duyulan ihtiyaç ile uyumsuzdur. (Fukuyama, 2005: 133, 138-139).

Fukuyama'ya göre, 11 Eylül'ün gösterdiği şey devletin nasıl küçültüleceği değil nasıl yapılandırılacağıdır. Yirminci yüzyılda fazlasıyla güçlü olan pek çok devlet insan topluluklarının tiranı olurken diktatörlükle yönetilmeyenler ekonomik gelişmeye sekte vurmuşlardır. Bu sorunu aşmanın yolu bu görevi yerine getirmiş az sayıda gelişmiş ülkenin gittiği yolun izlenmesidir. Bu da devlet inşasının öğrenilmesinden geçmektedir. Ulus-devletin boşalttığı alanı çokuluslu şirketler, sivil toplum örgütleri, suç kartelleri, terörist gruplar ve benzerleri doldurmuştur. Fakat bunlar hem güce hem meşruiyete sahip kurumlar olmadığından ulus-devleti geri çağırmaktan başka çare yoktur. Fukuyama'ya göre, ABD'nin demokrasiyi, öz-yönetimi ve insan haklarını savunması ve başka halkları yönetme çabası emperyal değil geçici bir emel olarak görülmesi gerekir (2005: 140-142).

Sonuç: Kurumlaşma, Demokrasi ve Partisiz Siyaset

Weber, modern devletin bürokrasisini devletin katılaşmasında ve onu dengeleyen unsuru da değişimde bulmuştu. Böylece her değişim bürokrasinin kuşatıcılığına karşı bir nefes alma alanı olacaktı. Bu süreçte bürokrasinin dengeleyicisi karizmatik otorite aracılığıyla halkın rızası içinden üretilecekti. Demokrasi düzenin meşruiyetini sağlarken istikrarlı bir bürokrasi kapitalist endüstrileşmenin Marx'ın işaret ettiği sakıncalarını giderebilecekti. Böylece huzursuz değişimden kurtulmak için devlet teslim olan birey, bürokratik katılaşmanın sakıncalarından karizmatik otorite ile kurtulacaktı.

İstikrarlı yaşamın özü bizatihi meslek etiğinden ileri geliyordu. Protestanlığa özgü meslek etiği, mesleğe adanmışlık ile Tanrı'ya adanmışlık arasındaki bağın gücü, meslek anlayışının kurucu süreci ve istikrarın kaynağı haline gelmektedir. Keşişçe yaşam biçimi Tanrı katında değersiz olmak yanında dünyevi ödevlerden kendini sıyıran sevgisizliğin de ürünüdür. Dünyevi meslek uğraşı "komşu sevgisi"nde somutlaşan mesleği Tanrı katında sahip olduğu değere taşır. Meslek uğraşısı Tanrı'nın verdiği bir ödevdir. Otoriteye ve Tanrıya boyun eğmenin öğretilmesi buradaki ahlaki sonuç olmuştur (Weber, 1985: 63-69).

Calvin "işçi ve zanaatkarlar fakir kaldığı sürece Tanrı'ya bağlı kalırlar" diyerek kapitalist ekonominin "insanlar zorunlu kaldıkları zaman çalışırlar" önermesini temellendirdi. İşine sadık işçinin yüceltilmesi, işin meslek olarak kavrandığı psikolojik güdüyü yarattı. Yalnızca kapitalist ruh değil, çağdaş kültürün en temel öğelerinden biri olan meslek kavramı üzerine kurulu ussal yaşam biçimi de Hristiyan çileciliğinden (asketizm) doğdu (Weber, 1985: 142-143, 145).

Devletin şiddet kullanma tekeli, ezeli geçmişin otoritesi, Tanrı vergisi kişilik ve yasalar ile temellendirilmişti. Buna göre, yasalarca konulmuş ödevlerin yerine getirilmesinde itaati sağlamada "devlet memuru" gibi siyasal güç sahipleri gerekir. Otoritelerin sağladığı itaat birbirinden farklı olmakla birlikte, bu konuda en yüksek "görev çağrısı Tanrı vergisi kişiliğe, karizmatik otoriteye dayalı olmalıdır. İnanç itaat ve bağlılığın kaynağı ise, modern demokraside meşruiyetin de kaynağıdır. Weber haklı olarak, halkın meşru gücün sahibi olduğunu ileri sürenlere inancını yönlendiren bir mekanizmadan bahseder ve bunu örgütlü egemenlik, sürekli yönetim ilişkisine, dolayısıyla fiziksel şiddet için gerekli araçların denetimine bağlar. Geleneksel tımar sahiplerinden çağdaş devlet memurlarına kadar, görevlilerin itibar ve ücretlerini yitirme korkusu, onların iktidar sahipleriyle dayanışmasının nihai temelini oluşturur. Kadro ve önder arasındaki bağın tesisi büyük önem taşımaktadır. Çağdaş devlette, tıpkı işçilerin üretim araçlarından kopuşu gibi, memurlar da yönetsel örgütlenme araçlarından kopmuştur. Onların yerini önderin aracılık ettiği devlet almıştır. Yönetsel örgütlenme araçlarına el koyma süreci her ülkede farklı biçimlerde gerçekleşse de, profesyonel politikacılar, kendilerini prensin ya da önderin emrine vererek bir yandan geçimlerini sağlamış bir yandan da yaşamlarına manevi bir içerik kazandırmışlardır. Prenslar tarafından hakim olunan ve din tarafından kutsanmış politikanın yokluğunda siyaseti meslek haline getiren politikacılar doğdu. Max Weber onları bir dava adına politika için yaşayanlar ile geçim kaynağı olarak politika sayesinde yaşayanlar olarak ayırmaktadır. Bu ayrım çoğu zaman belirsizleşir ve dava adına yaşarken politika sayesinde yaşayanlar haline gelebilirler. Bir devlet ya da parti önderliğinin politika için yaşayanlarca üstlenilmesi, siyasal kesimin plütokratik olarak devşirilmesini gerektirir. Ancak bu,

egemen tabakanın siyasal egemenliğini ekonomik çıkarları için kullanmayacağı anlamına gelmez. Hevesli politikacıların, önderlerin ve yandaşların plütokratik olmayan devşirilmesinin ardında siyaseti yönetenlere düzenli ve güvenli bir gelir sağlanacağı anlayışı vardır. Bu nedenle politikacı bir patronaj ilişkisi oluşturur. Devlet aygıtının ekonomi için giderek artan önemi, amatör yönetimin yerini profesyonel yönetimin almasını getirmiştir. Çağdaş bürokrasinin hazırlık eğitimi, uzmanlaşması, yüksek statü onuruna bağlı dürüstlük vasfı, yolsuzluk ve kaba bir Filistinizm (bilisizlik) düşmanı haline gelmiştir. ABD, seçimler dolayısıyla işbaşına gelen hükümetin postacılara kadar bütün memurları değiştirmesi, “devlet Bürokrasisi’nde Reform” yüzünden istikrarsızlığa yol açıyordu. Bu durum, yönetimin salt karşı konulmaz teknik gereksinmelerine aykırıydı. Prens zaferi “zümre”den uzman memurların yönetimine geçişle başlamıştı. Böylece özel eğitim görmüş uzmanların artan önemi, prensin kendini korumak için “kolegyal” sırdaşlar grubu toplamasına ve uzmanlık karşısında giderek amatör kalmasına neden oldu. Memurların uzmanlıklarını kullanarak üst makamları kariyer alanına dönüştürme yönelimi onları birlik içinde yönetecek parlamentoya karşı sorumlu siyasal bir sorumlunun, bakanın, ortaya çıkmasını gerektirdi (Weber, 1987: 81-91).

Dini kurumların biçim değiştirmesiyle ortaya çıkan kurumlar (okul, hastane, mahkeme, vs.), dinin nüfuzuna karşı koymak üzere onu kopya eden biçimler (birlikler, sendikalar, siyasal örgütler vs.), ideolojilerini kısmen değiştirerek ödünç alan biçimlerin (bürokrasi, endüstriyel işletme vs.) tamamı modern yaşamın temelleri olarak değerlendirilebilir (Lourau, 2001: 32). Weber’in meslek ve dolayısıyla bürokrasi ile Protestan Ahlakı arasında kurduğu bağlantı, modern devletin kurumlarının dinin çürüttüğü toprağın üzerinde yükseldiğini göstermektedir.

Kapitalist endüstrileşmeyle paralel olarak gelişen modern demokrasinin krizi de burada yatmaktadır. Toplumsal ihtiyaçlar ve roller çerçevesinde yapılanan sistem giderek katılaşmakta, değişim için bu katılaşmayı değiştirecek karizmatik öndere ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece modern demokrasinin gelişmesi iki yanlı baskı altına girmektedir. Bir yandan katılaşan sistem karşısında değişim talebi artmakta, diğer yandan değişim talebini bastırarak güçlerin alanı genişlemektedir. Bizatihi değişimin kendisi “devrimin kurumlaşması” denilebilecek bir sınırlamayı doğurarak, değişimci güçleri ve tutucu güçleri liberal bir uzlaşmanın içinde belirsizleştirmekte ve partisiz siyaseti ilgi konusu haline getirmektedir (Lourau, 2001: 40-41).

Weber’in kendini çoğaltan yazgı olarak “demir kafesi”, siyasetin dünyanın büyüsunün yitirilmesi olarak entelektüelizasyon ve uzmanlaşma ile her zaman

mücadele etmesi gereken bir amatör faaliyet olarak kalacağına işaret etmektedir (Weber, 1987: 150-151). Bu anlamda prens ya da modern prens ya da postmodern prens çerçevesinde; siyaset, farklılıkları dağılmış alanda birlik ve çokluğun diyalektik ilişkisi içinde yeniden kurarak “demir kafesi” aşmasının giderek güçsüzleşen yolu olarak görünmektedir. Ancak, bu birliğin sağlanmasında önderin rolü bütün bir geçmişle, farklılıklarla ve aydınlarla kendisinde temsil edilen mecazi bilinçle temas etmesi, onları kendilerini koruyarak yeni bilince çağırması, siyasetin diyalektik dansının estetiği olacaktır. Bu birliğe çağırılmadıkları sürece farklılıkları onların zayıflığı iken, var olarak ve değişerek birliğe katılmaları onların zenginliği ve temsil edilen birliğin gücü ve dolayısıyla yeniden verilen görevin de meşruiyetini sağlayacaktır (Sanbonmatsu, 2007: 266-268). Siyasetin kadim olarak hem gücü hem de güçsüzlüğü buradadır. ABD merkezli politika çerçevesinde yapılan küresel yönetim kurumları siyasetin rol ve görev verme işlevini üstlenmiş görünmektedir. Parlamentolar bu süreci küresel ekonominin partnerlerinin işlerini kolaylaştıracak kararlarla iktisadi sürecin mantığına uyarlamaktadırlar. Yerleşik siyaset, alternatif anlamda siyasete alan bırakmamakta küresel baskılar karşısında, uyumcu bir çizgiye yerleşmektedir.

Siyasete ilişkin bakış açımızı sorgularken, bugün değişen durumlara ilişkin belirlemeleri yapma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Badiou (2006: 95-99), siyasetteki değişen üç noktanın altını çizmektedir. Birinci olarak, siyaset partiden kaynaklanmayan ve partide doğmayan “gerçek durumlara” dayalı olarak üretilen bir faaliyettir. Bu durumlarda söyleyip yapabileceklerimiz önem kazanmaktadır. Buna göre, bir örgüt disiplini çerçevesinde değil bir düşünce disiplini çerçevesinde “talimatlara bağlı kalmak”tan söz edilebilir. Siyasette ikinci değişen şey, sınıflara ilişkin Marksist araç hala bütünüyle güvenilebilir bir araç olmakla birlikte, siyasetin sınıfları temsil etmenin ötesine geçmesi özgürleştirici siyaset ve gerici siyaset olarak varolabileceğini göstermektedir. Üçüncü değişim noktası siyasetin kitlelerin çıkarlarına dayalı olarak yapıldığı süreçte devletin dışsal bir hasım olmasının bugün geçirdiği değişimdir. Bir yanda devletin sönmüneceği öngörüsüne dayalı komünist miras bir yanda devletin askeri ve polisiye işlevlere indirgenmesi çağrısında bulunan ultraliberalizm karşısında artık devletin mutlak dışsallığının ileri sürülemediği görülmektedir. Bu olgular “partisiz siyaseti” doğurmakta ve devleti siyasi alanın içine sokmayı gerektirmektedir. Böylece parlamenter siyasetin içindekileri belli siyasal kararları almaya zorlamak siyasetin temel ilgisi olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akbulut, Örsan Ö. (2005), *Siyaset ve Yönetim İlişkisi*, Ankara: TODAİE.
- Arrighi, Giovanni (2000), *Uzun Yirminci Yüzyıl*, çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge.
- Artun, Ali (1999), *Fordizmin ve Mühendisin Dönüşümü*, Ankara: TMMOB.
- Aslan, Onur Ender (2005), *Kamu Personel Rejimi Statü Hukukundan Esnekliğe*, Ankara: TODAİE.
- Ataay, Faruk (2005), *Kamu Reformu İncelemeleri*, Ankara: Ankara Tabip Odası.
- Badiou, Alain (2006), *Etik Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis.
- Bayramoğlu, Sonay (2002), "Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim" *Praksis*, Sayı 17, Yaz.
- Canman, Doğan (2000), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ankara: Yargı.
- Coşkun, Selim (2003), "Kamu Yönetiminde Yönetişim", *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara: Seçkin Yay.
- Daly, Glyn (2004), "Radical(ly) political economy: Luhmann, postmarxism and globalization", *Review of International Political Economy*, 11(1), 1-32.
- Dudley, Leonard (1999), *Kalem ve Kılıç*, çev. Müfit Günay Ankara: Dost.
- Ergin, Canan (2002), *İnsan Kaynakları Yönetimi Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ankara: Academyplus.
- Foucault, Michel (2000a), *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, Michel (2000b), *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı.
- Fukuyama, Francis (2005), *Devlet İnşası*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Remzi.
- Güler, Birgül Ayman (1996), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, Ankara: TODAİE
- Güler, Birgül Ayman (2003), "Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye", *Praksis*, 9 Kış-Bahar 2003, s. 93-116.
- Güler, Birgül Ayman (erişim, 2007), "Küreselcilik Türkiye'den Vazgeçmişlerin Programıdır" <http://www.sinbad.nu/aymanguler.htm>
- Güzelsarı, Selime (2004), "Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim", M. Kemal Öktem/U. Ömürganülşen (Ed.) *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları*, Ankara: İmaj.
- Hopkins, Terence K. ve Imanuel Wallerstein (2000), *Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, çev. Nuri Ersoy-Ender Abadoğlu-Orhan Akalın ve Yücel Kaya, İstanbul: Avesta.
- Kozanoğlu, Hayri ve Özden, Barış Alp ve Gür, Nurullah (2008), *Neoliberalizmin 100'ü*, İstanbul: İletişim.
- Köse, Ahmet Haşim/Öncü, Ahmet (2000), *Kapitalizm, İnsanlık ve Mühendislik*, Ankara: TMMOB.
- Kriesi, Hanspeter ve Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschier, Timotheos Frey (2006), "Globalization and the transformation of the national political space: Six European Countries Compared", *European Journal of Political Research*, 45, 921-956.
- Leblebici, Doğan Nadi (2004), "Kamu Yönetimi: Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi" M. Kemal Öktem/U. Ömürganülşen (Ed.) *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları*, Ankara: İmaj.

- Lipietz, Alain (1993), "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler", *Toplum ve Bilim*, 56-61, Bahar.
- Lipset, Seymour Martin (1986), *Siyasal İnsan*, çev. Mete Tunçay, Ankara: Teori.
- Lourau, René (2001), *Bilinçaltında Devlet*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı
- Mills, C. Wright (1979), *Toplumbilimsel Düşün*, çev. Ünsal Oskay, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Oktay, Cemil (2003), *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, İstanbul: Alfa.
- Ömürgönülşen, U. (2004), "Türkiye'de Lisans Düzeyinde Kamu Yönetimi Öğretiminin Kurumsal Gelişimi ve Sorunları", M. Kemal Öktem/U. Ömürgönülşen (Ed.) *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları*, Ankara: İmaj.
- Robinson, William I. (1998), "Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies" *Sociological Forum*, 13 (4), 561-594.
- Sanbonmatsu, John (2007), *Postmodern Prens*, çev. Emre Ergüven, İstanbul: Bağlam.
- Shambaugh, George E. (2004), "The Power of Money: Global Capital and Policy Choices in Developing Countries", *American Journal of Political Science*, 48 (2), April 2004, 281-295.
- Şenel, Alaeddin (1993), *Çağdaş Siyasi Akımlar*, Ankara: İmaj.
- Wallerstein, Immanuel (2004), *Dünya Sistemleri Analizi*, çev. Ender Abadoğlu-Nuri Ersoy, İstanbul: Aram.
- Weber, Max (1985), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Aruoba, İstanbul: Hil.
- Weber, Max (1987), *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Went, Robert (2004), "Economic Globalization Plus Cosmopolitanism?" *Review of International Political Economy*, 11(2), 337-355.
- Yentürk, Nurhan (1993), "Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği", *Toplum ve Bilim*, 56-61, Bahar.
- Yüksel, Mehmet (2001), "Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine", Cevat Geray'a Armağan, Ankara: Mülkiyeliler Birliği.